

SPRÁVA PODPREDESEDU SLOVENSKEJ NÁRODNEJ RADY MJR. MILANA POLÁKA O OBNOVENÍ PREDMNÍCHOVSKÝCH HRANÍC NA HORNEJ ORAVE A SEVERNOM SPIŠI

EDUARD LAINCZ

LAINCZ, E.: Report of the Vice-chairman of the Slovak National Council, maj. Milan Polák, on Renewal of pre-Munich Borders in Upper Orava and Northern Spiš. *Vojenská história*, 2, 17, 2013, pp 140-145, Bratislava.

The published document represents one of the fragments of the complex mosaic of historical development at the Slovak-Polish border in the territory of upper Orava and upper Spiš after the World War II. Partially, it explains the situation arisen in relation with reintegration of these areas under Polish administration in the context of recovery of the Czechoslovakia post-war borders according to their pre-Munich state. The document comes from the funds of SNA Bratislava and is presented by the author of the comment in its original form.

Military History. Slovakia. Orava and Spiš after World War II.

Problematike stanovenia severnej hranice Slovenska na hornej Orave a severnom Spiši po skončení druhej svetovej vojny sa v poslednom období v slovenskej historiografii venuje väčší priestor. Je to podmienené aj tým, že v čase komunistického režimu nebolo možné venovať sa celkovo slovensko-poľským vzťahom v rokoch 1918 – 1947, a to z „*príčin nerozdúchavania napätia v spoločenstve krajín socialistického tábora a proletársky internacionalizmus po roku 1948 (na Slovensku) umelo zmazal, presnejšie povedané utlmil, výskum krízových momentov a národnostných treníc v stredoeurópskej oblasti*“.¹

Vďaka určitému „odmäku“ po roku 1989 vzniklo v slovenskej historiografii niekoľko kvalitných štúdií zaoberajúcich sa práve situáciou na hornej Orave a severnom Spiši v rokoch 1945 – 1947.²

¹ SYRNÝ, Marek. – ŠMIGEL, Michal. K problematike hornej Oravy a severného Spiša v rokoch 1945 – 1947: východiská a perspektívy výskumu. In *Nepokojná hranica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 121. ISBN 978-83-7490-346-2.

² MAJERÍKOVÁ, Milica. Príspevok k povojnovým perzekúciám Slovákov na severnom Spiši a hornej Orave. In *Perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 - 1945*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2008, s. 139-150. ISBN 978-80-89335-08-4; MAJERÍKOVÁ, Milica. Postavenie slovenského obyvateľstva na severnom Spiši a hornej Orave po skončení druhej svetovej vojny (1945 – 1947). In *Nepokojná hranica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 139-154.; ŠTAIGL, Ján. Bezpečnostná situácia v pohraničných oblastiach Oravy a Spiša v rokoch 1945 – 1947. In *Susedstvo v čase prelomových zmien*. Bratislava : Prodama s. r. o. , 2009, s. 73-99. ISBN 978-80-89396-03-0; ANDRÁŠ, Matej.

Územie severného Spiša a hornej Oravy³ sa stalo v prvej polovici 20. storočia viackrát predmetom hraničných sporov medzi týmito susednými štátmi. Teritoriálne spory mali negatívny dopad predovšetkým na miestne goralské obyvateľstvo, ktoré sa nedobrovoľne dostalo 28. júla 1920 na základe rozhodnutia Najvyššej rady mierovej konferencie z novovytvorenej Československej republiky pod správu orgánov poľskej štátnej moci na devätnásť rokov.⁴

Po pripojení týchto obcí k Poľsku bolo obyvateľstvo vystavené silnej polonizácii. Poľská vláda obsadila svojimi ľuďmi oblasť školstva, kultúry a postupne aj cirkevnú správu. Poľský mocenský aparát tak mohol v spolupráci s množstvom mimovládnych organizácií bez väčších problémov prístupit' na násilné popoľšťovanie miestnych obyvateľov.⁵

K zmene hraníc na tomto území prišlo aj po Mníchovskej dohode, keď Poľsko vystúpilo s ďalšími územnými požiadavkami voči oslabenému Československu. K Poľsku boli následne pripojené obce Čierne, Skalité, Svrčinovec (okres Čadca), Javorina (okres Kežmarok), Suchá Hora, Hladovka (okres Trstená), Lesnica (okres Spišská Stará Ves). Slovensko tak stratilo 226 km² územia a 4 280 obyvateľov.⁶

Opätovná zmena príslušnosti tohto územia nastala na základe revízie hraníc na začiatku druhej svetovej vojny. Po spoluúčasti slovenskej armády na útoku Nemecka na Poľsko bola táto oblasť Spiša a Oravy pripojená na konci roku 1939 už nie k Československej republike, ale ku samostatnej Slovenskej republike.⁷ Po šesťročnom vojnovom období, ktoré bolo pre

Československo-poľské vzťahy v rokoch 1945 – 1948. In *Susedstvo v čase prelomových zmien*. Bratislava : Prodama s. r. o., 2009, s. 53-72; GAREK, Martin. *Horná Orava a Severný Spiš v rokoch 1945 – 1947*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 147-243. ISSN 1233-0205; SYRNÝ, Martin. K problematike hornej Oravy a severného Spiša po druhej svetovej vojne. In *Acta historica Neosoliensia* 8. 2005, s. 137-143. ISBN 80-8083-173-4; MOLITORIS, Ľudomír. Postoj Kuraša „Ogňa“ ku slovenskej národnostnej menšine na Spiši a Orave v rokoch 1945 – 1947. In *Nepokojná hranica*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 157-196.

³ Konkrétne ide o tieto spišské obce: Čierna Hora, Durštín, Fridman s osadou Falštín, Jurgov, Kacvín, Krempachy, Lapšanka, Nedeca, Nižné Lapše, Nová Bela, Repiská, Tribš, Vyšné Lapše a oravské obce: Bukovina-Podsklie, Harkabúz, Chyžné, Jablonka, Vyšná Lipnica, Dolná Zubrica, Oravka, Pekelník, Podvlk, Srnie, časť obce Nižná Lipnica, Horná Zubrica, Suchá Hora, Hladovka.

⁴ SNA Bratislava, f. Anton Granatier, šk. 4, inv. č. 167, Predbežná zpráva o hraničných otázkach poľsko-československých, s. 3-4.

⁵ Najkomplexnejšie otázku severného Spiša v medzivojnovom období spracovala MAJERIKOVÁ, Milica. *Vojna o Spiš. Spiš v politike Poľska v medzivojnovom období v kontexte česko – slovensko – poľských vzťahov*. Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, s. 45-91. ISBN 978-83-7490-093-5.

⁶ ŠIMONČIČ, Jozef. Denník Dr. Františka Hrušovského, predsedu delimitačnej komisie československej – poľskej v roku 1938. In *Studia historica Tyrnaviensia* 3. Trnava : FF TT, 2003, s. 307-311. ISBN 80-89074-63-4.; SNA Bratislava, f. Anton Granatier, šk. 4, č. 167, Predbežná zpráva o hraničných otázkach poľsko-československých, s. 4.; JAKUBEC, Pavol. Septembrová kríza 1938 a delimitácia Československo-poľskej hranice v okolí Javoriny. In *Z minulosti Spiša* 15. Levoča : Spišský dejepisný Spolok, 2007, s. 163-192. ISBN 978-80-969456-2-7.

⁷ K definitívnemu pričleneniu prišlo až schváleným návrhu ústavného zákona „o inkorporácii územia bývalým Poľskom v rokoch 1920, 1924 a 1938 zabraného“ z 22. decembra 1939. Po podpísaní tohto návrhu zákona J. Tisom bol ústavný zákon vyhlásený 30. decembra 1939 v Slovenskom zákonníku čiastka 71 pod číslom 325. Toho istého dňa nadobudol platnosť. Bližšie k právnej stránke inkorporácie pozri: CIAĞWA, Józef. Slovenský právny systém na severnom Spiši v rokoch 1939 – 1945. In *Terra Scepusiensis*. Levoča - Wrocław : Kľaštorko n. o., 2003, s. 927-937. ISBN 80-7114-457-6; BAKA, Igor. *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2006, s. 165. ISBN 80-969375-1-0.

miestne obyvateľstvo po stránke hospodárskej, ekonomickej, sociálnej a kultúrnej veľmi prosperujúce (hlavne v porovnaní s vývojom na území predvojnového a hlavne vojnového Poľska), sa stalo toto územie v roku 1945 opätovne sporným.⁸

Po oslobodení tohto územia Červenou armádou v prvých mesiacoch roku 1945 vznikli začiatkom februára vo všetkých obciach slovenské národné rady, a vojaci vracajúci sa z frontu vytvorili slovenské milície. Ich hlavnou úlohou bolo ochraňovať miestne obyvateľstvo pred rôznymi lúpežnými bandami.⁹ Miestne obyvateľstvo týmito opatreniami naznačilo, že sa chce pripojiť po vojne k Československej republike. Napriek tejto ich snahe krakovský vojvoda Kazimierz Pasenkiewicz už 15. februára 1945 nariadil starostovi Nového Targu Karolovi Chlipaľovi zaviesť na tomto území poľskú administratívu. Táto ich snaha sa nepodarila, pretože na odpor sa postavili slovenská pohraničná stráž a žandárstvo, ktoré mali aj podporu miestneho obyvateľstva. Proti zavedeniu poľskej správy bol aj sovietsky veliteľ, ktorý riešenie hraničných sporov odkladal na obdobie po vojne.¹⁰

Túto zložitú situáciu chcela československá vláda čo najskôr vyriešiť. Treba však poznamenať, že vyriešenie hranice medzi Poľskom a Československom nebolo určite jednoduché. Ukázalo sa aj, že otázka severného Spiša a hornej Oravy nehrala v tomto období v očiach československej vlády primárnu úlohu. Hlavnou témou totiž bola otázka, ku ktorému štátu sa pričlení územie Těšínska.¹¹ Už 5. mája 1945 sa konala v Košiciach porada československej vlády, kde sa riešila práve otázka poľsko-slovenských hraníc. Prijalo sa rozhodnutie, že inkorporované územie sa vráti späť Poľsku, a tým sa hranica Československej republiky vráti na úroveň spred roka 1938. Následne o tomto rozhodnutí boli vyrozumená poľská a sovietska vláda.¹² 9. mája štátny tajomník na MZV v Prahe Vladimír Clementis predložil dispozíciu Predsedníctvu Slovenskej národnej rady (ďalej SNR), aby zariadili kuriérom stiahnutie pohraničných orgánov za predmníčovské hranice. Rovnako V. Clementis oznámil, že na základe príkazu vicekomisára Vyšinského sovietska vláda obsadila svojim vojskom hranice na území Spiša a Oravy.¹³

V tejto situácii obyvateľstvo Jurgova a okolia prijalo 12. mája 1945 na verejnom zhromaždení manifest, na základe ktorého žiadalo slovenské školstvo a slovenské bohoslužby. Verejne sa prihlásili aj k slovenskej národnosti.¹⁴

⁸ LAINCZ, Eduard. *Inkorporované územie severného Spiša v rokoch 1939 – 1945*. Diplomová práca. Trnava : Katedra histórie FF TU, 2012, s. 17-105.

⁹ MAJERÍKOVÁ, Príspevok k povelovým, ref. 2, s. 140.

¹⁰ KWIEK, Julian. *Z dziejów mniejszości słowackiej na Spiszu i Orawe w latach 1945 – 1957*. Krakov : Spolek Slovákov v Poľsku, 2003, s. 15. ISBN 83-87842-97-4.

¹¹ KAMIŃSKI, Marek Kazimierz. *Polsko – Czechosłowackie stosunki polityczne 1945 – 1948*. Warszawa : Państwowe wydawnictwo naukowe, 1990, s. 54-73. ISBN 83-01-08586-X; FRIEDL, Jiří – JIRÁSEK, Zdeněk. *Rozpačité spojení Československo – polské vztahy v letech 1945 – 1949*. Praha : Aleš Skřivan ml., 2008, s. 26-107. ISBN 978-80-86493-23.

¹² GAREK, ref. 2, s. 161.; ŠTAIGL, ref. 2, s. 76.

¹³ MELNÍKOVÁ, Marta – VRABCOVÁ, Eva. Utváranie severných hraníc Slovenska v 20. storočí. In *Slovenska archivistika*, XXXI, č. 2, 1996, s. 23. ISSN 0231-6722.

¹⁴ *Slovo ľudu Hornej Oravy a Spiša rodákom v Československu a svetovej verejnosti*. Bratislava : Komitét utečencov zo Spiša a Oravy, 1947, s. 27.

Napriek iniciatívam obyvateľstva severného Spiša predseda SNR Jozef Lettrich 17. mája poveril podpredsedu SNR mjr. Milana Poláka¹⁵, aby obnovil predmníchovské hranice na severnom Spiši a hornej Orave. Spolu s ním bol na toto územie vyslaný aj zástupca Povereníctva vnútra mjr. Rudolf Viktorin¹⁶. O ich ceste na inkorporované územie a priebehu rokovaní hovorí práve táto publikovaná správa.

Predkladaná správa je publikovaná v pôvodnom, bez jazykových a gramatických úprav, aby sa zachovala čo najviac pôvodná výpovedná hodnota dokumentu a štruktúra jazyka a textu.

OPIS

Predsedníctvu Slovenskej národnej rady

v Bratislave.

V smysle¹⁷ a planej¹⁸ moci vydanéj mi Predsedníctvom Slovenskej národnej rady vo veci úpravy hraníc medzi Slovenskom a republikou Poľskou v úseku Oravy a Spiša, dovoľujem si oznámiť nasledovné:

Navštívil som Slovenský národný výbor v Trstenej a cestou tohto požiadal dňa 20. mája 1945 veliteľa pohraničnej vojenskej jednotky majr.¹⁹ Fjodora Jakovljeviča Ivancova, ktorý sa do Trstenej dostavil, aby pri odovzdávaní slovenských obcí Poľsku vo smysle²⁰ mojej plnej moci ujal sa našich ľudí a zabránil prípadným výstrelkom s ktorejkoľvek strany. Taktiež som ho požiadal v mene Slovenskej národnej rady, aby, ak mu to jeho služobné predpisy dovoľujú, súčasnil²¹ sa jednaniam s poľskou delegáciou ako pozorovateľ. Menovaný p. major prisľúbil, že ochotne pomôže pri preberaní správy tohto územia do správy poľských úradov, že sám zná²² náladu obyvateľstva, ktoré do Poľska za žiadnu cenu patríť nechce o čom sa presvedčil osobne vo všetkých obciach.²³ Prisľúbil ďalej, že upovedomí príslušné

¹⁵ Milan Polák (17. 8. 1897, Čadca – 2. 8. 1951, medzi Kostolnou a Záblatím, okr. Trenčín) – pôvodom učiteľ, podieľal sa na príprave SNP, v hodnosti kapitána pôsobil na Veliteľstve pozemných vojsk v Banskej Bystrici. Spoluzakladateľ a funkcionár Demokratickej strany, poslanec Národného zhromaždenia, SNR a člen predsedníctva SNR, poverenik zdravotníctva. Zomrel pri autonehode.

¹⁶ Rudolf Viktorin (13. 7. 1889, Mikulčice-Tešice – 3. 6. 1986, Bratislava) – spolupracovník partizánskych skupín, ilegálnej SNR, člen Vojenského ústredia SNR v Banskej Bystrici. V rokoch 1945 – 1950 dôstojník ZNB.

¹⁷ Správne zmysle.

¹⁸ Správne plnej.

¹⁹ Správne mjr., tzn. major.

²⁰ Správne zmysle.

²¹ Správne zúčastnil.

²² Správne pozná.

²³ Vo februári 1945 sa uskutočnil neoficiálny plebiscit, ktorý sa konal prostredníctvom Alojza Miškoviča v spolupráci so sovietskymi vojenskými zložkami. V tomto plebiscite sa takmer 98 % obyvateľstva osvedčilo za pripojenie k Československej republike. Tieto výsledky plebiscitu boli predložené československou vládou neskôr aj na konferencii v Moskve. Na základe výsledkov neoficiálneho plebiscitu velenie 4. ukrajinského frontu Červenej armády 28. apríla rozhodlo, aby toto územie bolo až do rozhodnutia mierovej konferencie ponechané v československej správe. Pozri: SNA Bratislava, f. Alojz Miškovič, šk. 1, inv. č. 1, Životopis Alojza Miškoviča, s. 4.; BIELOVODSKÝ, Andrej. *Severné hranice Slovenska*. Bratislava : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1947, s. 21; ŠTAIGL, ref. 2, s. 75-76.

poľské orgány o mojej prítomnosti a o mojej plnej moci a že ich vyzve, aby sa na jednanie dostavili.

Účasť ako pozorovateľ neprislúbil vzhľadom na to, že jednanie je výlučne vecou našich vlád. Dňa 20. mája 1945 dostavili sa do Trstenej zástupcovia poľskej vlády, poľsky Powiatowej rady narodowej²⁵ v Nowom Targu.²⁶ S týmito zástupcami, ktorých plná moc je pri protokole priložená²⁷ sa prejednála záležitosť spätá²⁸ uvedenia predmníchovských hraníc na úseku Oravy a Spiša. Behom jednania vysvitlo, že poľskí delegáti neboli splnomocnení vyriešiť všetky otázky, ktoré súvisia s týmto aktom, menovite čo sa týka premiestnenia obyvateľstva tohto územia na naše územie. Hlásim, že väčšina obyvateľstva sa mieni presťahovať na Slovensko a to preto, že sa obávajú retorzií so strany poľských úradov pre ich nekompromisné hlásenie sa k Slovensku. Nálada bola veľmi vybičovaná a krajne vyostrená vo všetkých obciach.²⁹ Preto som sa na túto okolnosť vyzval aj pozornosť poľských delegátov a žiadal ich, aby našich ľudí pretože sa hlásili k Slovensku neprenasledovali a pôsobili u svojej vlády k tomu, aby sa umožnilo občanom, ktorí chcú presídliť prechod hraníc bez ťažkostí a to so svojim hnutelným majetkom. Keďže poľskí delegáti neboli splnomocnení vysloviť sa v tejto otázke oznámil som, že podrobnosti tejto záležitosti budú prejednané našou vládou s vládou Poľskej republiky. Delegáti poľskí, ako to vysvitá aj z priloženého protokolu súhlasili s tým, aby sa presťahovať mohli³⁰ hneď naše úradné orgány a štátni zamestnanci³¹, taktiež kňazi³², ak budú chcieť a to so svojim majetkom. Po dlhšom jednaní som sa s poľskou delegáciou dohodol, že ponechajú tamjšiu milíciu vo funkcií /v odovzdaných obciach/ a postavia si tam len veliteľa. Ďalej, že budú hľadiť ponechať i národný výbor, ktorý zapoja na vlastnú administratívu. Ďalej, že sa vyhnú všetkému, aby v slovenskom obyvateľstve vzbudili nežiaduci odpor voči Poľskej republike a že budú sa hľadiť dorozumieť s Trstenským okresným Národným výborom aj vtedy, keby bolo treba v uvedených obciach zatýkať fašistické živly. Dohodlo sa ďalej, že obyvateľstvu sa zmena hraníc oznámi spoločne dňa 31. mája 1945, a to zástupcom Slovenska Sokolom a zástupcom starostu Powjatowego Jánom Witekom.

²⁴ Správne prípadne alebo respektíve.

²⁵ Okresnej národnej rady v Novom Targu.

²⁶ Poľskú delegáciu na konferencii zastupovali: zástupca novotarského starostu Jan Witek, predseda Okresnej národnej rady v Novom Targu Leon Leja a zástupca poľského vojska Jan Choma.

²⁷ Plná moc zástupcov okresnej rady z Nového Targu sa nenachádza pri spise.

²⁸ Správne späť.

²⁹ To sa prejavilo hneď po podpísaní protokolu v Trstenej, keď sa v Jablonke za daždivého počasia konal protest proti pripojeniu k Poľsku. Zúčastnilo sa na ňom okolo 3 000 osôb. Proti tomuto rozhodnutiu československej vlády protestovali aj zástupcovia spišských obcí. Na zhromaždení Spišskej Starej Vsi 29. 5. 1945 prijali protestnú rezolúciu, v ktorej vyjadrili svoj nesúhlas s pripojením k cudziemu štátu proti ich vôli. Svoje stanovisko potvrdili týmito slovami: „*Sme všetci Slováci, preto rozhodne žiadame, aby naše presvedčenie a naša vôľa bola príslušnými kruhmi - tak československými, ako aj inými - rešpektovaní v smysle prirodzeného ľudského práva.*“ Pozri: Slovo, ref. 14, s. 27-28.

³⁰ Správne mohli.

³¹ O prevzatí správy severného Spiša a hornej Oravy poľskými orgánmi - Pozri: ANDRÁŠ, Matej. *Verbálna nota č. 69.326/II-2/46 zo dňa 6. mája 1946 vyslanectvu Poľskej republiky v Prahe. In Nepokojná hranica.* Krakov : Spolok Slovákov v Poľsku, 2010, s. 222-223.

³² K problematike odsunu slovenských kňazov z tohto územia, ktorí boli neskôr poľskou stranou označení ako hlavní predstavitelia antipoľskej agitácie na inkorporovanom území - Pozri: CIAĞWA, Józef. *Osud slovenských kňazov nedeckého dištriktu (districtus nedecensis) po zmene štátnej hranice v máji 1945.* In *Poeta Ivanovi Chalupckému.* Levoča : Spišský dejepisný spolok, 2012, s. 212-226. ISBN 978-80-969456-7-2.

Okresný Národný výbor v Trstenej bol mnou požiadaný, aby venoval veľkú pozornosť vývoju vecí v odovzdanom území, aby sa ujal všetkých občanov, ktorí s úmyslom usadiť sa na Slovensku prejdú nové hranice, a aby o situácii v tomto ohľade podrobne informoval Predsedníctvo Slovenskej národnej rady.

Podpísaný navštívil aj Spiš, ale pre nedostatok benzínu dostal sa len do Kežmarku, kde informoval o veci predsedu Okresného Národného výboru, ktorého požiadal, aby zmenu hraníc a o veciach, ktoré s tým súvisia, informoval hneď aj okresný Národný výbor v Spišskej Starej Vsi. Okresný Národný výbor bol požiadaný, aby o úmysle obyvateľstva presťahovať sa na Slovenské územie, zavčasu informoval Slovenskú národnú radu³³ a i sám vykonal všetko, aby presídlenie týchto rodín prevádzalo sa hneď s plnou podporou miestnych a okresných Národných výborov. Jednania sa súčastnil³⁴ s Povereníctva SNR pre vnútro aj majr.³⁵ Rudolf Viktorin.

Považujem za potrebné, aby Predsedníctvo SNR vec odovzdaného územia sledovalo a ďalším jednaním našej vlády s vládou poľskou hľadalo uľahčiť život slovenského obyvateľstva odovzdaného poľskej vláde.³⁶ Ide menovite o otázku presťahovania sa k nám s celým majetkom, o vyjednanie náhrady tam ponechaných nehnuteľností, o presťahovanie inštitúcií a zariadení, ktoré tam zaradila bývala Slovenská vláda a o ochranu vo veciach finančných, keďže sa v Poľsku prevádza zámena peňazí a kurz zlotého je voči našej korune veľmi vysoký. Aj tak zámena je obmedzená len do výšky 500 zlotých na jedného³⁷ plnoletého obyvateľa.

K prehláseniu prikladám tri exempláre protokolu a svoje plné moci.

v Bratislave, dňa 20. mája 1945.

SNA Bratislava, fond Anton Granatier, šk. 4, inv. č. 166, Správa pre predsedníctvo SNR z cesty na Československo-poľské pohraničie, s. 1-3.

³³ Správne radu.

³⁴ Správne zúčastnil.

³⁵ Správne mjr., tzn. major.

³⁶ K problematike riešenia postavenia obyvateľov sporných území na pôde SNR pozri: SYRNÝ–ŠMIGEL, ref. 1, s. 123-136.; SYRNÝ, Marek. *Slovenskí demokrati 1944-1948*. Banská Bystrica : Múzeum SNP, 2010, s. 304-307. ISBN 978-80-970238-5-0.

³⁷ Správne jedného.